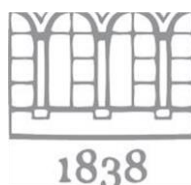
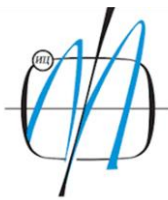


Inovativni okvir za ubrzanje
zelene energetske tranzicije u domaćinstvima
Forward-Looking Framework for Accelerating
Households' Green Energy Transition – FF GreEN

**Izveštaj o dubinskoj društvenoj analizi anketnog istraživanja/
Report on the In-Depth Social Analysis of the Survey**

Radni paket 3 / Work Package 3



NIO/SRO: *Univerzitet u Beogradu – Rudarsko-geološki fakultet/
University of Belgrade - Faculty of Mining and Geology*

*Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet/
University of Belgrade - Faculty of Philosophy*

Rukovodilac projekta/PI: *Prof. Dejan Ivezić*

Rukovodilac radnog paketa/ WP Coordinator: *Prof. Dušan Mojić*

Dokument pripremili/ Document prepared by: *Prof. Dušan Mojić, dr Boban Pavlović,
dr Miroslav Crnogorac, dr Aleksandar Madžarević,
Prof. Dušan Danilović*

Mesto i datum/Place and date: *Beograd, 30. decembar 2024.
Belgrade, 30 December 2024*

Ovo istraživanje je sprovedeno uz podršku Fonda za nauku Republike Srbije, 4344, Forward-Looking Framework for Accelerating Households' Green Energy Transition – FF GreEN.

This research was supported by the Science Fund of the Republic of Serbia, #GRANT No 4344, Forward-Looking Framework for Accelerating Households' Green Energy Transition - FF GreEN.

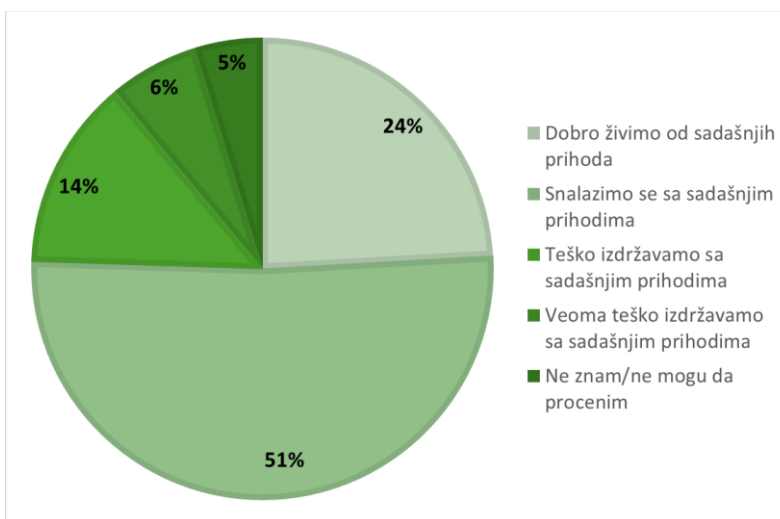
Izveštaj o dubinskoj društvenoj analizi anketnog istraživanja

Donošenje odluka je vrlo složen proces koji je tema različitih naučnih disciplina i teorija. Uopšteno, donošenje odluka predstavlja ciljano ponašanje u prisustvu alternativnih opcija (Azdejković, 2020: 1). Sociologija prvenstveno osvetljava složenu interakciju između postojećih socio-ekonomskih i kulturnih struktura i ljudskog donošenja odluka ili delovanja.

Najvažniji socio-ekonomski faktor koji utiče na odluku domaćinstava da pređu na obnovljive izvore energije je njihova ekonomska situacija, koja je u našem istraživanju određena pomoću subjektivnih pokazatelja (Tabela 1). Samo četvrtina anketiranih domaćinstava (24%) navodi da mogu dobro da žive sa trenutnim prihodom. U socio-ekonomskom smislu, ova domaćinstva se nalaze u najpovoljnijoj situaciji za moguću tranziciju na obnovljive izvore energije (ako to već nisu učinili). Više od polovine domaćinstava (51%) uspeva da se izdržava sa trenutnim prihodom, što znači da bi zahtevnija ulaganja (kao što je pomenuta tranzicija) mogla predstavljati finansijske izazove i potencijalnu prepreku za takva ulaganja. Što se tiče domaćinstava koja teško izdržavaju sa trenutnim prihodom (13%) i onih koja veoma teško izdržavaju sa trenutnim prihodom (6%), može se pretpostaviti da neće biti u mogućnosti da finansiraju tranziciju na obnovljive izvore energije ni pod kojim okolnostima.

Tabela 1. Ekonomski položaj anketiranih domaćinstava

Ekonomski položaj anketiranih domaćinstava	Br. odgovora	%
Dobro živimo od sadašnjih prihoda	249	24,10
Snalazimo se sa sadašnjim prihodima	531	51,40
Teško izdržavamo sa sadašnjim prihodima	139	13,46
Veoma teško izdržavamo sa sadašnjim prihodima	65	6,29
Ne znam/ne mogu da procenim	49	4,74



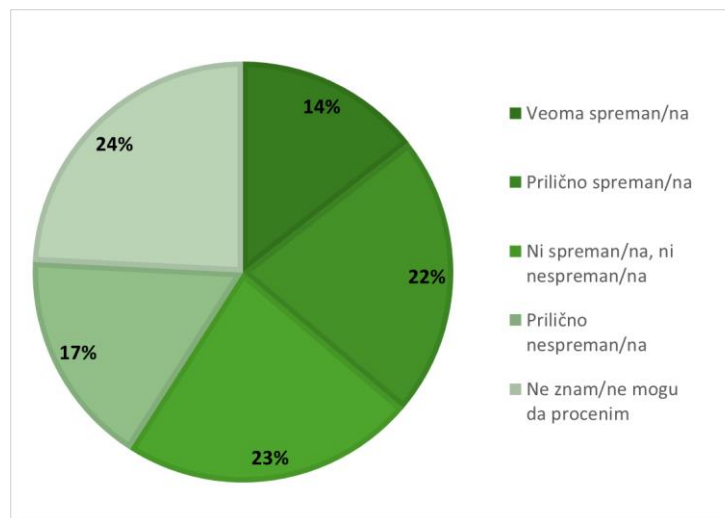
Slika 1. Ekonomski položaj anketiranih domaćinstava

Socio-ekonomski faktori su važni determinanti u ovom pogledu, ali njihova prediktivna vrednost postaje korisna tek kada su povezani sa trenutnim odlukama. Na primer, domaćinstva su ambivalentna kada je u pitanju prihvatanje smanjenja životnog standarda kako bi doprinosila zaštiti životne sredine (što je naravno jedan od

najvažnijih razloga za prelazak na obnovljive izvore energije). Nešto više od 1/3 anketiranih domaćinstava (36%) veoma je spremno (14%) ili prilično spremno (22%) da prihvati ovu alternativu. S druge strane, 17% domaćinstava nije spremno da prihvati ovu alternativu. Na prvi pogled, možemo zaključiti da je jasna većina domaćinstava za zaštitu životne sredine, čak i ako to znači pad životnog standarda. Međutim, druge alternative koje su ponuđene ispitanicima bacaju vrlo različito svetlo na ovaj zaključak. Ukupno 23% ispitanika nije ni spremno, ni nespremno da to učini, dok 24% ne zna ili ne može da proceni ovo pitanje. Ako saberemo poslednje dve alternative, vidimo da je gotovo polovina domaćinstava suštinski neodlučna. Ako ovoj proporciji dodamo i one koji nisu spremni, vidimo da je skoro 2/3 domaćinstava nespremno da deluje na ovaj način (da doprinosi zaštiti životne sredine, čak i ako to ide na štetu njihovog domaćinstva).

Tabela 2. Spremnost domaćinstava da prihvate smanjenje životnog standarda kako bi doprineli zaštiti životne sredine

Spremnost domaćinstava	Br. odgovora	%
Veoma spreman/na	149	14,42
Prilično spreman/na	225	21,78
Ni spreman/na, ni nespreman/na	236	22,85
Prilično nespreman/na	173	16,75
Ne znam/ne mogu da procenim	250	24,20



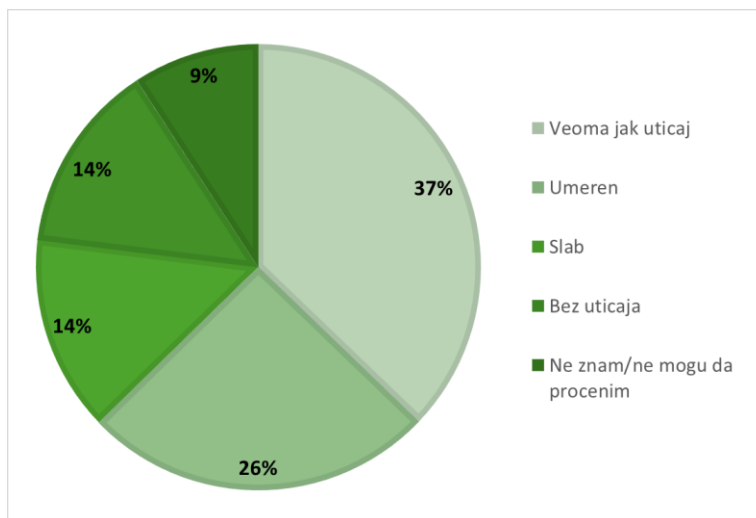
Slika 2. Spremnost domaćinstava da prihvate smanjenje životnog standarda kako bi doprineli zaštiti životne sredine

Ovi rezultati su posebno zanimljivi u pogledu uticaja zagađenja životne sredine na svakodnevni život ispitanika i njihovu okolinu. Više od 1/3 (37%) njih ocenjuje ovaj uticaj kao veoma jak, dok još četvrtina (26%) navodi da je ovaj uticaj umeren. Ukupno, skoro 2/3 domaćinstava su izložena zagađenju (umerenom ili veoma jakom). S druge strane, 28% domaćinstava ocenjuje ove uticaje kao slabe ili nepostojeće. Zajedno, ove dve alternative čine više od 1/3 uzorka. Malo manje od 1/10 ispitanika ne zna kakav je uticaj ili ne može da ga proceni. Na osnovu ovih rezultata, možemo zaključiti da su ispitanici veoma svesni stvarnih posledica zagađenja na njihov život (i život

njihovih članova porodice), ali nisu spremni da preduzmu akciju ili prihvate finansijski gubitak. Po našem mišljenju, razloge za ovo možemo pronaći u kulturnim faktorima – poverenju i vrednosnim orijentacijama.

Tabela 3. Percepcija domaćinstava o uticaju zagađenja životne sredine na njihov svakodnevni život i okolinu

Percepcija domaćinstava	Br. odgovora	%
Veoma jak uticaj	384	37,17
Umeren	264	25,56
Slab	147	14,23
Bez uticaja	143	13,84
Ne znam/ne mogu da procenim	95	9,20

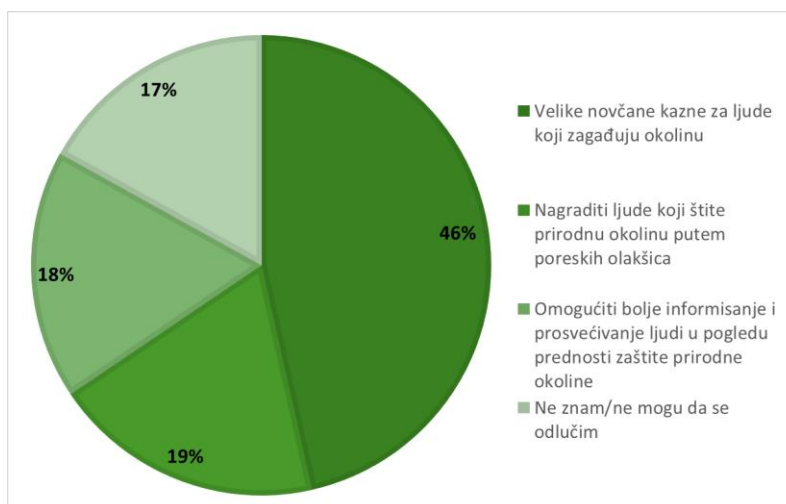


Slika 3. Percepcija domaćinstava o uticaju zagađenja životne sredine na njihov svakodnevni život i okolinu

Potvrdu ove pretpostavke nalazimo među ispitanicima u vezi sa najboljim načinom podsticanja pojedinaca i porodica da štite životnu sredinu. Direktnu akciju vlasti (institucija) preferira velika većina domaćinstava, bilo da se radi o visokim kaznama za zagađivače (46%) ili o podsticajima (porezno olakšanje) za ljude koji štite životnu sredinu (19%). Zajedno, ove mere čine 2/3 (66%) preferiranih alternativa za domaćinstva. Treća alternativa takođe uključuje institucionalne mere u obliku boljih informacija i obrazovanja o koristima zaštite životne sredine (18%). Na kraju, prilično visok udeo domaćinstava (17%) nije u stanju da donese odluku ili ne zna koje su mere najbolje u ovom pogledu, što ukazuje na to koliko je važno podizati svest o ovom pitanju u javnom diskursu.

Tabela 4. Najbolji pristupi za podsticanje pojedinaca i porodica u Srbiji da štite životnu sredinu – procena domaćinstava

Najbolji pristupi	Br. odgovora	%
Velike novčane kazne za ljude koji zagađuju okolinu	480	46,47
Nagraditi ljude koji štite prirodnu okolinu putem poreskih olakšica	197	19,07
Omogućiti bolje informisanje i prosvetavanje ljudi u pogledu prednosti zaštite prirodne okoline	181	17,52
Ne znam/ne mogu da se odlučim	175	16,94



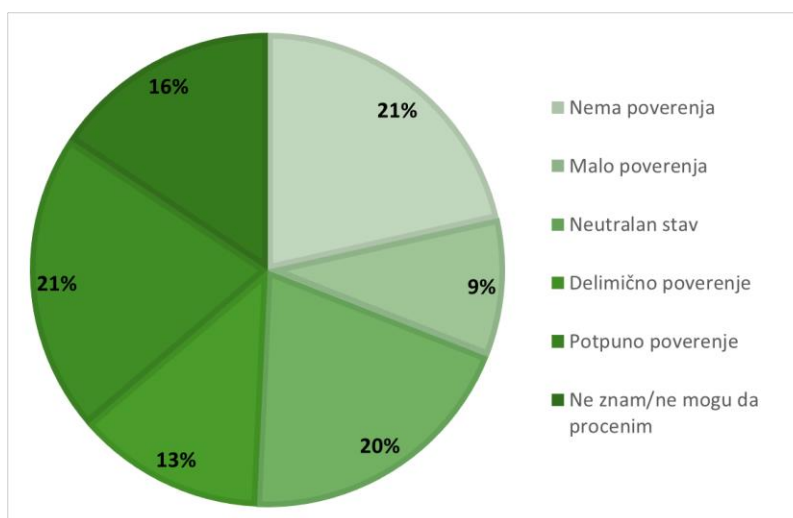
Slika 4. Najbolji pristupi za podsticanje pojedinaca i porodica u Srbiji da štite životnu sredinu – procena domaćinstava

U najširem smislu, kultura se odnosi na celokupan način života jednog naroda ili grupe. U užem smislu, kultura se može definisati kao specifični sistem značenja koje koristimo da bismo procenili i razmotrili naš društveni svet (Alexander et al. 2018: 78). Za našu analizu, institucionalno i međuljudsko poverenje i kolektivizam su najrelevantniji aspekti kulture.

Institucionalno poverenje je važan faktor za zaštitu životne sredine u savremenim društvima. Pravne osnove i druge institucionalne mere stvaraju kontekst koji omogućava i podržava akciju domaćinstava (u slučaju našeg istraživanja, mere tokom energetske tranzicije). Dva tipa institucionalnog poverenja su važna u ovom pogledu – poverenje na nacionalnom nivou (u relevantna ministarstva) i poverenje na lokalnom nivou (u lokalne vlasti). Prvi su glavni akteri u usvajanju politika i zakona, dok drugi usvajaju i sprovode konkretne (lokalno prilagođene) mere koje se direktno odnose na potencijalne mere energetske efikasnosti domaćinstava. U pogledu poverenja u institucije na nacionalnom nivou (ministarstva za finansije, energetiku i životnu sredinu), manje od 1/3 (31%) domaćinstava nema poverenja ili ima malo poverenja u ove institucije. S druge strane, tačno 1/3 ispitanika ima potpuno poverenje ili delimično poverenje u ova ministarstva. Vrlo visok udeo domaćinstava je neutralan ili ne zna u tom pogledu. Zajedno čine više od 1/3 uzorka, što smatramo da se može objasniti manjim direktnim kontaktom sa ministarstvima i, shodno tome, većim udelom „nedoslednih“ (neutralnih ili „ne znam“) odgovora.

Tabela 5. Poverenje domaćinstava u relevantna ministarstva (finansija, energetike i zaštite životne sredine)

Poverenje domaćinstava u relevantna ministarstva	Br. odgovora	%
Nema poverenja	222	21,49
Malo poverenja	98	9,49
Neutralan stav	204	19,75
Delimično poverenje	134	12,97
Potpuno poverenje	213	20,62
Ne znam/ne mogu da procenim	162	15,68

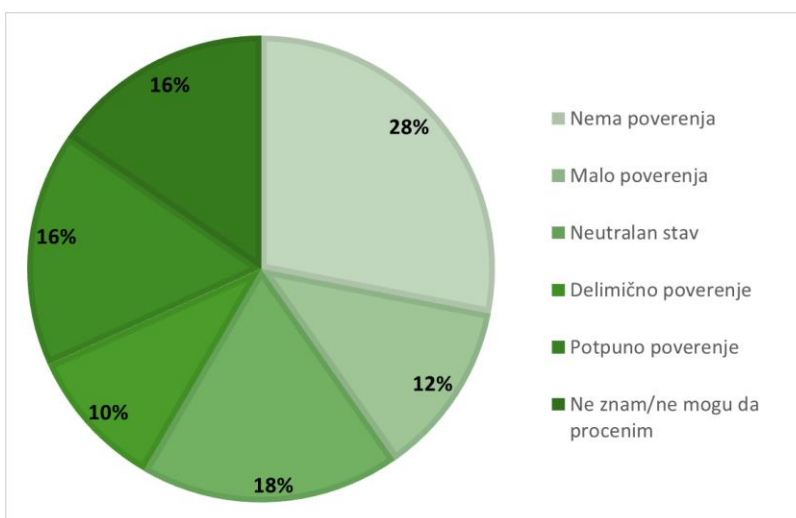


Slika 5. Poverenje domaćinstava u relevantna ministarstva (finansija, energetike i zaštite životne sredine)

Što se tiče poverenja u lokalne vlasti, rezultati su nešto drugačiji (u smislu manjeg poverenja u njih u poređenju sa poverenjem u nacionalne vlasti – ministarstva). Oko 2/5 ispitanika nema (28%) ili ima malo (12%) poverenja u organe vlasti na lokalnom nivou. S druge strane, 10% i 16% anketiranih domaćinstava (zajedno 26%) ima delimično i potpuno poverenje u ove institucije (opet, manje poverenja nego u ministarstva). Na kraju, neutralne odgovore i odgovore "ne znam" dali su 18% i 15% ispitanika (1/3 i 33% respektivno). Kako se može objasniti ova razlika u poverenju u institucije na nacionalnom i lokalnom nivou? U potrazi za mogućim odgovorom nailazimo na kulturne faktore. Tradicionalističke vrednosne orijentacije još uvek su prisutne u srpskom društvu (npr. autoritarizam i patrijarhat) (Mojić, 2019). Neuslovljeno patrijarhalno prihvatanje vlasti čini kulturnu osnovu striktno hijerarhijski organizovanog institucionalnog poretka. Što je vlast viša u hijerarhiji, njen položaj i uloga se manje problematizuju (Lazić, 2003: 204). S druge strane, istorijski koreni političkog učešća na lokalnom nivou u Srbiji su još uvek veoma duboki (institucija opštine je igrala veoma važnu ulogu). Oni koji indirektno predstavljaju hijerarhiju (kao što su lokalni zvaničnici) često bivaju kritički ocenjeni i izloženi kritikama.

Tabela 6. Poverenje domaćinstava u lokalnu vlast

Poverenje domaćinstava u lokalnu vlast	Br. odgovora	%
Nema poverenja	290	28,07
Malo poverenja	126	12,20
Neutralan stav	187	18,10
Delimično poverenje	102	9,87
Potpuno poverenje	169	16,36
Ne znam/ne mogu da procenim	159	15,39

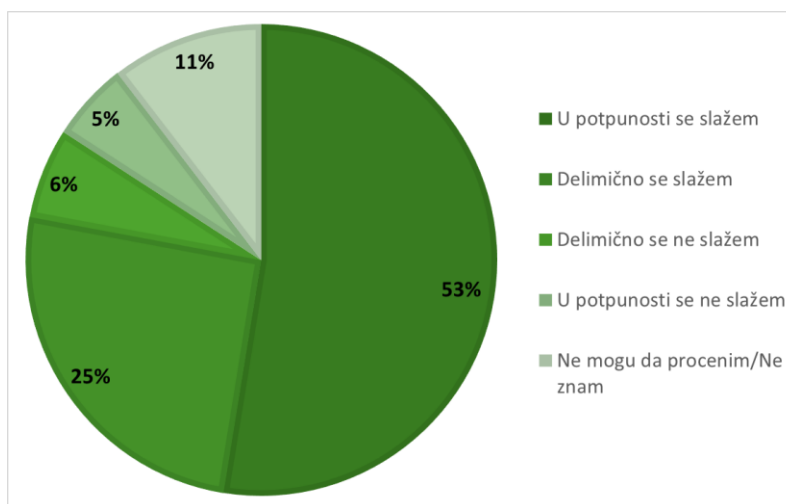


Slika 6. Poverenje domaćinstava u lokalnu vlast

Kolektivizam kao vrednosna orijentacija dobro je dokumentovan u studijama sprovedenim u Srbiji (Mojić et al. 2018). Naši rezultati su pokazali slične nalaze. Izjavu da interesi kolektiva treba da budu uvek važniji od interesa pojedinca snažno je podržala većina ispitanika (53%), dok je četvrtina imala tendenciju da se delimično saglasi sa ovom izjavom. S druge strane, samo 12% se ne slaže (delimično ili snažno). Ukupno 1/10 naših ispitanika ne zna ili ne može da proceni. Ako investiciju u energetska tranziciju domaćinstava u obnovljive izvore energije smatramo indikatorom usklađenosti sa kolektivnim interesima (zaštita životne sredine), ovi rezultati sugerišu spremnost za angažovanje u takvom pravcu. Ipak, vrednosne orijentacije ne moraju nužno prerasti u aktivnost (delanje u sociološkom smislu). Postojeće strukture u velikoj meri određuju ljudsko delovanje. U slučaju ovog istraživanja, stepen međuljudskog poverenja je (između ostalog) jedan takav strukturalni faktor.

Tabela 7. Saglasnost domaćinstava sa izjavom: „Interesi kolektiva treba da budu uvek važniji od interesa pojedinca.“

Saglasnost domaćinstava sa izjavom	Br. odgovora	%
U potpunosti se slažem	543	52,57
Delimično se slažem	262	25,36
Delimično se ne slažem	64	6,20
U potpunosti se ne slažem	56	5,42
Ne mogu da procenim/Ne znam	108	10,45

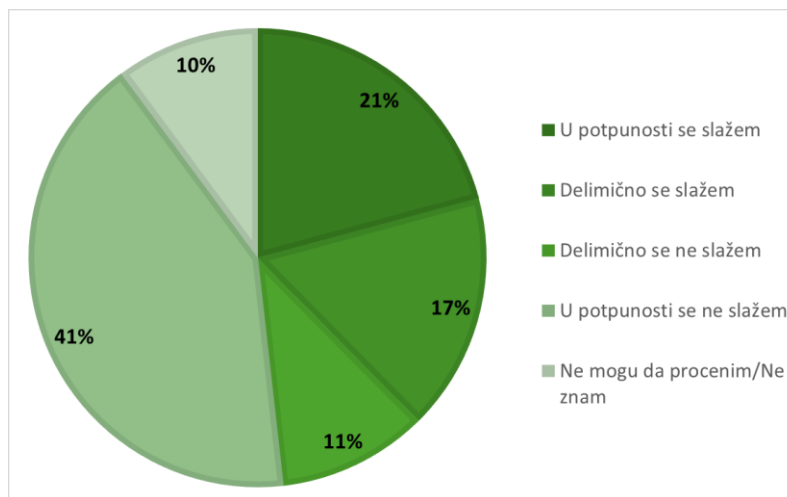


Slika 7. Saglasnost domaćinstava sa izjavom: „Interesi kolektiva treba da budu uvek važniji od interesa pojedinca.“

Međuljudsko poverenje u Srbiji u pogledu ponašanja drugih građana u vezi sa zaštitom životne sredine je prilično nisko (u poređenju sa kolektivističkom vrednosnom orijentacijom pomenutom ranije). Naime, više od 1/3 (38%) domaćinstava slaže se sa izjavom da je besmisleno raditi nešto za životnu sredinu ako drugi ne rade to isto (21% se potpuno slaže, dok se još 17% delimično slaže). Po našem mišljenju, ova neslaganja uglavnom se mogu pripisati prirodi kolektivismu u srpskom društvu. Kada je u pitanju razumevanje kolektivnog interesa, na građane Srbije snažno utiče preovlađujući javni diskurs (koji podržava velika većina vladajućih političkih elita u srpskom društvu od 1980-ih godina). Kolektivni interesi su izjednačeni sa (etnički definisanim) srpskim nacionalnim interesima. „Mala“ pitanja zaštite životne sredine nisu na vrhu glavnih briga građana Srbije, koji se stalno suočavaju sa „većim“ i „ozbiljnijim“ problemima (uglavnom promovisanim od strane najviših državnih zvaničnika).

Tabela 8. Saglasnost domaćinstava sa izjavom: „Nema svrhe da činim ono što mogu za životne sredine ukoliko i drugi ne čine to isto.“

Saglasnost domaćinstava sa izjavom	Br. odgovora	%
U potpunosti se slažem	215	20,81
Delimično se slažem	173	16,75
Delimično se ne slažem	110	10,65
U potpunosti se ne slažem	430	41,63
Ne mogu da procenim/Ne znam	105	10,16



Slika 8. Saglasnost domaćinstava sa izjavom: „Nema svrhe da činim ono što mogu za životne sredine ukoliko i drugi ne čine to isto.“

Na kraju, na osnovu predstavljenih rezultata o socio-ekonomskim i kulturnim faktorima energetske tranzicije na obnovljive izvore energije, možemo ponuditi preliminarnu tipologiju domaćinstava u Srbiji u pogledu njihovih očekivanih aktivnosti u tom smislu (Tabela 9). Konačna tipologija biće rezultat detaljnije statističke analize (regresioni model).

Tabela 9. Tipologija domaćinstava u Srbiji u pogledu očekivanih aktivnosti prema energetske tranziciji

Verovatnoća aktivnosti	Socio-ekonomski i kulturni prediktori
Vrlo verovatna	Dobro žive sa trenutnim prihodom (24%), potpuno poverenje ili neko poverenje u relevantna ministarstva (33%), potpuno poverenje ili neko poverenje u lokalne vlasti (26%), kolektivizam (53%), međuljudsko poverenje (53%)
Donekle verovatna	Snalaze se sa trenutnim prihodom (51%), neutralni u pogledu poverenja u relevantna ministarstva (20%), neutralni u pogledu poverenja u lokalne vlasti (18%), ambivalentni u pogledu individualizma/kolektivizma (10%), ambivalentni u pogledu međuljudskog poverenja (10%)
Nije verovatna	Teško ili veoma teško izdržavaju se sa trenutnim prihodom (20%), potpuno nepoverenje ili neko nepoverenje u relevantna ministarstva (31%), potpuno nepoverenje ili neko nepoverenje u lokalne vlasti (40%), individualizam (12%), međuljudsko nepoverenje (37%)

Još jednom, donošenje odluka od strane ljudi je veoma složen proces, a ova analiza uzima u obzir samo najvažnije socio-ekonomske i kulturne faktore. Ipak, snažno verujemo da može biti važna osnova za unapređenje strateškog i pravnog okvira za tranziciju na obnovljive izvore energije kada su u pitanju domaćinstva u Srbiji, kao i za pregovore o pristupanju Evropskoj uniji uopšte (Klaster 4 – Zelena agenda i održiva povezanost).

Literatura

Alexander, J. C., K. Thompson, L. Desfor Edles and M. Capous-Desyllas. 2018. Contemporary Introduction to Sociology: Culture and Society in Transition. New York and London: Routledge.

Azdejković, D. 2020. Teorija odlučivanja. Beograd: Univerzitet, Ekonomski fakultet.

Lazić, M. 2003. Serbia: A part of both the East and the West? Sociologija, 45, No. 3, pp. 193-216. <https://doi.org/10.2298/SOC0303193L>

Mojić, D. 2019. Informal institutional obstacles to public administration reform in Serbia. In: Zec, M., Kovačević, R., Arsić, M., Radonjić, O. (Eds.) Serbia's economic policy in 2020, 157-172, Belgrade: Publishing Center of the Faculty of Economics, University of Belgrade.

Mojić, D., Jovančević, J., Jovančević, S. 2018. Culture and Public Administration Reforms in Postsocialist Transformation: The Case of Serbia. Sociologija, 60, 3, 653-669.